

חג הפסח

דער כוס חמישי איז אן ענין פון רשות,⁸ ויש לו למזוג מיינט א היתר — א רצה לשתות צריך לומר על אותו כוס כו'. ווי די שיטה פון כמה גאונים, אז כוס חמישי איז רשות ממש, ס'איז אינא גאנצן תלוי ברצונו.

אבער דער פירוש איז לכאורה ניט גלאטטיק אין לשון הרמב"ם, ווארום דער רמב"ם איז מסיים (כנ"ל) "וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות". אויב מ'זאל זאגן אז לויטן רמב"ם איז דער כוס חמישי כלל ניט בגדר חובה האט דער רמב"ם געדארפט זאגן בקיצור, "וכוס זה אינו חובה". פון אריכות לשון הרמב"ם איז משמע, אז אויך דער כוס חמישי האט אין זיך "חובה", ס'איז נאר וואס "אינו חובה כמו ארבעה כוסות" — ער

א. ביים סיום פון דעם "סדר עשיית מצות אלו בליל חמשה עשר"¹ נאכן כוס רביעי זאגט דער רמב"ם: "ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והוא מהודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל. וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות".

דער מקור אויף כוס חמישי איז אין ברייתא: לויט די גירסת הגאונים: חמישי אומר עליו הלל הגדול דברי ר' טרפון.

שטייט אין ספר רבינו מנחם אויפן רמב"ם: "מהא שמעינן דאסור למשתי יין אחר ארבע כוסות דאי ס"ד דשרי אמאי מצריכין ליה למימר עליו הלל הגדול אלא לאו ש"מ דאין לו לשתות אבל אם רצה לשתות צריך לומר על אותו כוס דומיא דרביעי מענינא דהללא ומענינא דיציאת מצרים ובלאו הכי אסור לשתות".

פון דברי רבינו מנחם איז פארשטאנדיק, אז ער לערנט דברי הרמב"ם אז

(8) וכ"ה בשלטי גבורים פסחים שם: ומי' וסמ"ג וטור כתבו שהוא רשות. ובמעשה רוקח על הרמב"ם כאן מביא עדותו של ה"ר אבן הרמב"ם: ואבא מארי ז"ל ה"י נוהג שאחר גמר ההלל ה"י סומך לו ההלל הגדול על כוס רביעי ואח"ז מברך ברכת השיר ואח"כ בפה ושונה כוס רביעי וה"י מכיין לכלול קריאת הלל הגדול על כוס של יין וגם שלא להוסיף על ארבעה כוסות ע"כ (וממשיך במעשה רוקח) ולפי' צ"ל דמי' רבינו אח"ז ויש לו למזוג וכו' הכונה דמעיקר הדיון אין אסור להוסיף אמנם הנכון שלא להוסיף. וראה לקמן הערה 10.

(9) או שגם תיבות אלו מיותרות. דמכיון שלשון הרמב"ם, ויש לו' בכ"מ מורה על היתר לא על חויב (ראה לדוגמא ה"ל תפלה פ"ג ה"ד. ה"ז. ועד"ז בכמה מקומות בספרו). אינו צריך להסיים, וכוס זה אינו חובה. ועוד דאז דאן ויש לו למזוג לומר, ורשאי למזוג' או, ויכול' וכי"כ (ראה עד"ז ברמב"ם הוצאת פרענקל בשינוי נוסחאות גירסא, ויכול', רשאי' בסוף דברי הרמב"ם כאן, ויש לו לגמור את ההלל כו').

(1) רמב"ם ה"ל חמץ ומצה רפ"ח.

(2) שם ה"י.

(3) תהלים פרק קלו.

(4) הדיעות והשקפות בכוס חמישי — ראה טור אורח סתפ"א ובכ"י שם. אנציקלופדי תלמודית ערך ארבע כוסות. בארוכה הגדה שלמה (להר"מ כשר) בסופו. תוי"ט מילואים לחלק ט ס"א.

(5) פסחים ק"ה, רע"א.

(6) ראה הנסמן בהערה 4.

(7) בכ"י שם בתחלתו: הר"ף והרמב"ם גורסין ברייתא כוס ה' אומר עליו הלל הגדול. ובהגדה של פסח למהר"ל קרוב לסופה (לשון ימזדים — דין כוס ה'): כך הוא גירסת כל המפרשים רק הרשב"ם לא גרס כוס ה' רק כוס ד' כו' ודבריו בטלים נגד כל המפרשים. אבל להעיר שכגירסת הרשב"ם הוא גם ברש"י שם ותודיה רביעי (הנדפס שם ק"ז, ב).

ומצוה מן המובחר למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול (וכיו"ב).

פון לשון הרמב"ם איז משמע, אז עס איז טאקע דא אין דעם א חוב, אבער ס'איז נישט ממש א מצוה (עכ"פ) מן המובחר (און דערפאר זאגט דער רמב"ם נאך „ויש לו למזוג כו"י").¹⁴

ב. וועט מען דאס פארשטיין ע"פ דיוק הלשון אין דברי הרמב"ם:

בנוגע צו די ד' כוסות פסק'נט דער רמב"ם¹⁵: כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה (און ברענגט אויך וואס מ'זאגט אויף יעדן פון די ד' כוסות), און דערנאך — אין דעם „סדר עשיית מצות אלו בליל חמשה עשר" איז ער מפרט ביי יעדן כוס אז ער איז „שותה": ביים כוס ראשון — „מברך בורא פרי הגפן ואומר עליו קידוש היום וזמן ושותה", ביים כוס שני „ומברך בורא פרי הגפן ושותה הכוס השני"¹⁶, בכוס שלישי „מברך ברכת המזון על כוס שלישי ושותהו"¹⁷, ביים כוס רביעי „מברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום"¹⁸.

ביי כוס חמישי אבער זאגט דער רמב"ם נאך (כנ"ל) „ויש לו למזוג כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול" און ער איז נישט מסיים „מברך בורא פרי הגפן ושותה"¹⁸.

14) ואולי י"ל דלכך כתב „וכך מטי' דברי הרמב"ם", היינו שרק נוטין לצד זה היינו דלא הוי רשות, אבל אין דעת הרמב"ם דהוי מצוה (מן המובחר).

15) הל' חמץ ומצה פ"ז ה"י.

16) שם פ"ח ה"ה.

17) שם ה"י.

18) ודוחק לומר הפי' ברמב"ם דמכין שכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות לכן אין מברכין עליו בפה"ג בפ"ע (ראה גם טאור"ח ס"ס תפז. הגש"פ למהר"ל לשון לימודים דין ברכת הכוסות — אלא

איז נישט אויף אזויפיל „חובה" כמו ארבעה כוסות¹⁹.

וכ"מ בר"ן אין פסחים¹¹ וועלכער שרייבט בדברי ר' טרפון:

דד' כוסות חובה וחמישי רשות ואם רצה לשתות אומר עליו הלל הגדול, אי נמי דמצוה מן המובחר¹² לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול והיינו לישנא דאומר עליו הלל הגדול וכך מטין דברי הרמב"ם ז"ל בפרק אחרון מהלכות חמץ ומצה,

היינו אז ער לערנט דעת הרמב"ם, אז דער כוס חמישי איז מצוה מן המובחר¹³, און דערפאר איז דער רמב"ם מוסיף „וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות" — אז אע"פ אז „יש לו למזוג" (ס'איז א מצוה מן המובחר), פונדעסטוועגן, „וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות".

אבער אויך דער פירוש איז לכאורה נישט אינגאנצן גלאטק אין לשון הרמב"ם, ווייל עפ"ז וואלט דער רמב"ם געשריבן בפירוש (וכלשון הרגיל בכמה מקומות):

10) ומה שהרמב"ם — בפועל לא מזג כוס חמישי (ע"פ עדות בנו הג"ל) אף שפסק כן בספרו כנ"ל, צע"ג, והחשש שהרואה יטעה שצריך לשתות חמשה כוסות — לא מצינו כ"כ שזה יטרו מחויב שעליו. — ואולי חזר בו מהפס"ד בספרו (ודלא כפי המעשה רוקח — שבלא"כ צע"ג איך אפשר ליישבו בלשון הרמב"ם).

ובכל אופן צע"ג שלא העיר הרא"ע על הסתירה ממש"כ בס' הי"ד. וראה לקמן הערה 48.

11) הובא (בחלקו) בב"י שם.

12) ראה גם השגות הראב"ד לרי"ף פסחים שם: ומצוה לעשות כדבריו (כדברי ר"ט). . . ות"ק נמי לא יפתחו לו מד' כוסות קאמר אבל הוסיף עליהם חמישי הרי זה משובח. וראה בארוכה הגדה שלמה שם.

13) אבל י"ל דמ"ש הר"ן „וכך מטין דברי הרמב"ם" קאי רק על כללות דבריו, שמפרש בגמ' שר' טרפון אינו חולק עם תנא דידו, ולא כדעת בעל המאור שם.

און דערפון איז משמע אז דעת ר"ט איז יע אַנגענומען להלכה.

ווי זאל מען זיך פירן בפועל? לכאורה וואלט מען געקענט זאגן אז וויבאלד אז ס'איז א ספק זאל מען מחמיר זיין כדעת ר"ט און טרינקען א כוס חמישי? אבער מען קען אזוי ניט טאן, ווייל לדעת חכמים אז מ'איז מחוייב בלויז אין פיר כוסות, טאָר מען ניט טרינקען א כוס חמישי (ווי דער רמב"ם זאגט אז נאָכן קיום מצות ד' כוסות, אינו טועם אחר כך כלום. . . חוץ מן המים).

איז דער רמב"ם מכריע: „ויש לו למזוג כוס חמישי" ותו לא — מ'זאל אים נישט טרינקען.

ובמילא האט מען צוויי זאכן: מען טרינקט נאָר פיר כוסות, מ'איז מוזג א כוס חמישי צו יוצא זיין דעת ר"ט.

לכאורה וואס האט מען פון מוזג זיין א כוס (חמישי) אויב מען טרינקט אים נישט?

געפינט מען דוגמתו בהלכה — מציגת כוס ואמירה עליו און מען טרינקט אים נישט:

סעודה בערב שבת וועלכע האט זיך אריינגעצויגן אין שבת, איז, לכמה דיעות, זאגט ער ברכת המזון אויף א כוס, אע"פ אז מען קען נישט טרינקען דעם כוס (ביז נאָך קידוש)²¹ — ועד"ז איז אויך בנוגע די כוסות פון ליל פסח.

בכלל זיינען פאראן אין דעם צוויי ענינים²²: (א) די שתיית הכוסות, (ב) דאָס וואָס די חכמים האָבן מתקן געווען צו זאָגן אויף יעדערן פון די (פיר) כוסות,

וע"פ הידוע גודל הדיוק של הרמב"ם בלשונו, איז דערפון מובן, אז דאָס גופא איז כוונתו לדייק, אז דעם כוס חמישי איז מען נישט שותה, מען איז אים נאָר מוזג און מ'זאגט אויף אים הלל הגדול.

און ווי ס'איז אויך מובן מדבריו לפנ"ז: „ואח"כ מוזג כוס רביעי וגומר עליו את ההלל. . . ומברך בורא פרי הגפן ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה, חוץ מן המים" — איז דאָך פשוט אז דער רמב"ם וועט תיכף בהמשך דבריו נישט זאָגן היפך מזה, אז מ'טרינקט א כוס יין גלייך נאָך כוס רביעי.

ג. ויש לומר הביאור בזה:

דער רמב"ם לערנט ווי די דיעות²³ וואָס זיינען מפרש אז ר' טרפון איז מחולק מיט דעת התנא דידן, צי מ'איז מחוייב אין ארבעה כוסות אָדער חמשה כוסות. ולפ"ז דאָרף לכאורה אויסקומען אז הלכה כדעת תנא דידן און מ'איז מחוייב נאָר אין ארבעה כוסות. לאידך אבער געפינט מען אז די גמרא איז שקויט אליבא דר"ט²⁴ וואָס מען זאגט אויף דעם כוס ה' „מהיכן הלל הגדול",

שלדעתם אין מברכין בפה"ג על כל כוס, משא"כ לדעת הרמב"ם, כי מכיון שהרמב"ם מסיים לפנ"ז „ואינו טועם אחר כך כלום כל הלילה חוץ מן המים" יש לומר שהוא כדיו נמלך שאז צריך לברך (ראה ר"ן פסחים קט, סעי'ב (סדיה לענין על הגפן). וראה ברטני הינינים „נמלך" בשו"ע אדה"ז או"ח סי' קעז. ועצ"ע). — ובכל אופן הוליל „ושותה".

(19) בעל המאור שם. וראה ראש שם ס"ג, הטעם שהרשב"ם גרס רביעי, ואם בא לומר כוס חמישי רשות ואם ירצה יעשה כוס חמישי הכי הוה לי לממר הרוצה לעשות כוס חמישי אומר עליו הלל הגדול אבל לפי גירסת הספרים משמע דלר' טרפון וי"א כוס חמישי הוה לי חובה כו".

(20) ראה מלחמות ור"ן שם. אלא דלדעתם, כיון דשקלו וטרו אמוראי בר"ט אלמא דהלכתא כוותי. ראה לקמן בפנים ס"ד.

(21) ראה בעל המאור שם.

(22) ראה טושי"ע (ואדה"ז) או"ח סרע"א ס"ז (ס"ב). וראה רמב"ם הל' שבת פכ"ט הי"ג.

(23) ועיין שו"ע אדה"ז או"ח סק"צ ס"ד.

המזון, כוס רביעי גומר עליו את ההלל ומברך עליו ברכת השיר".

ד.ה. אע"פ ש"ל אַז (אויך) לדעת הרמב"ם, "כל אחד ואחד (פון די פיר כוסות) הוא חירות ומצוה בפ"ע" (כלשון אדה"ז בשולחנ'י²⁷), אעפ"כ זיינען זיי אַלע אין דעם זעלבן גדר וסוג מצוה: (א) די מצוה השווה בכל ד' כוסות — שתי (לחירות, ב) באַ יעדן איינעם פון זיי אַן אַנדער מצוה באמירה ובכירה עליו.

משא"כ דער כוס חמישי איז נישט אינעם גדר פון קיום מצות ד' כוסות: דעם כוס ה' איז מען (א) נישט שותה: (ב) די אמירה עליו איז נישט בסוג האמירה אויף די ד' כוסות — לדעת הרמב"ם²⁸ איז מען די אמירה אויף כוס חמישי נישט חותם בברכה²⁹, משא"כ די אמירה אויף די ד' כוסות איז מען חותם יעדערע פון זיי מיט אַ ברכה³⁰.

[ואולי יש לומר, אַז דער כוס חמישי וואָס ער זאָגט דערויף הלל הגדול, פון „הודו לה' כי טוב עד על נהרות בבל", איז אַ הלל והודאה אויף כללות ד' הכוסות שקיים מצותם, ובכללות יותר — אַ הודאה אויף כל המצות ועשויות וואָס מ'האָט מקיים געווען בלילה הזה. ואכ"מ].

ה. עפ"ז וועט מען פאַרשטיין דיוק לשון הרמב"ם „ויש לו למזוג כוס

און דערפאַר פסקנט דער רמב"ם, אַז בנוגע כוס חמישי דאַרף מען מוזג זיין דעם כוס „ולומר עליו הלל הגדול" (אע"פ אַז מ'קען אים נישט טרינקען), צו יוצא זיין דעת ר"ט עכ"פ בענין זה³¹.

ד. ועוד יש לומר:

דער רמב"ם לערנט (ווי כו"כ מפר-שים³²) אַז ר"ט איז נישט מחולק מיט דעת הת"ק (אַז די מצוה צו טרינקען איז נאָר אויף ד' כוסות).

און דער פשט אין דברי ר"ט (לגירסתו) „חמישי אומר עליו הלל הגדול" איז — אַז ער דאַרף (בלויז) מוזג זיין דעם כוס „ולומר עליו הלל הגדול"³³, אַבער נישט טרינקען אים.

ומילתא בטעמא: דער כוס חמישי איז אויסגעטיילט און איז אַנדערש פון די אַנדערע פיר כוסות אין דעם גדר קיום המצוה, און אַודאי אינעם ענין החפצא של מצוה:

וועגן די פיר כוסות זאָגט די גמרא³⁴ „ארבע כסי תיקנו רבנן דרך חירות כל חד וחד נעביד ב' מצוה", און ווי דער רמב"ם זאָגט פריער³⁵ — „כל כוס וכוס מארבעה כוסות הללו מברך עליו ברכה בפני עצמה, וכוס ראשון אומר עליו קדוש היום, כוס שני קורא עליו את ההגדה, כוס שלישי מברך עליו ברכת

23) ואולי י"ל שבזה אין חשש גם לת"ק — גם לא חשש דלא תוסיף (ע"ד במ"ע מה"ט ד' פרשיות דתפלין) כיון שמחלקו, ואינו שותהו.

24) ראה מלחמות, ר"ן וראב"ד. ובכ"מ.

25) להעיר מחידושי רבינו דוד בונפיד לפסחים שם: ועיקר מלת ד' טרפון לא הוּא בעיקר שתיית כוס חמישי אלא במה שהוא אומר עליו. אלא שלדעתו, ר"ט לא מצריך כוס חמישי לחיובא אלא שאם רצה לשתות הרשות בידו לשתות כוס חמישי.

26) פסחים ק"ז, סע"ב.

27) סתע"ד ס"ב.

28) משא"כ לשאר דיעות הגאונים כ' — ראה טור שם (סתפ"א. וראה גם סו"ס תפן) ובהמובא בהגדה שלמה (שבהערה 4) ס"ה.

29) ראה שלטי הגבורים לר"ף פסחים שם: ומדברי רבינו וגם מדברי מ"י מוכח דאין חותמים בשום ברכה כשעושה כוס חמישי.

30) כדברי הרמב"ם בכוס א' דקידוש — רפ"ה, ובכוס ב' — שם ה"ה, ובכוס ג' ובכוס ד' — שם ה"י.

זונדער ציווי וחיוב, אַן אַנדער לשון „ויש לו“.

און דערפאַר איז דער רמב"ם מאריך בלשונו „וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות“ — ער איז מדגיש אַן דער כוס חמישי איז נישט חובה ווי די אַנדערע כוסות נאָר מער נישט ווי „ויש לו“ וכו'.

ו. והנה יש אומרים³⁵, אַז דאָס וואָס מען נעמט כוסו של אליהו איז פאַר-בונדן מיט כוס חמישי — וויבאַלד ס'איז דאָ אַ פלוגתא אין גמרא צי מ'דאַרף האָבן אַ כוס חמישי און לא אפסקא הלכתא, דערפאַר, מחמת ספק, איז מען מוזג דעם כוס חמישי און מ'טרינקט אים נישט. און דערפאַר רופט מען דעם כוס — כוסו של אליהו, אַנדייטנדיק דער-מיט, אַז ווען אליהו וועט קומען און וועט מברר זיין אַלע ספיקות, וועט אויך דער ספק, וועגן דעם כוס נתברר ווערן.

פון „חק יעקב“ און דעם אַלטן רבי'נס שו"ע איז אַבער מוכח אַז דאָס זיינען צוויי באַזונדערע ענינים: דער אַלטער רבי ברענגט אין זיין שו"ע³⁶ (דעם פסק הרמ"א³⁷), „אחר ד' כוסות נהגו כל ישראל מדורות הראשונים שלא לשתות יין . . . אם לא לצורך הרבה כגון שהוא איסטנים או שהוא תאב הרבה לשתות . . . ואם אין לו שאר משקין רק יין יש להתיר לו לשתות כוס חמישי ולומר עליו הלל הגדול ונשמת וישתבח עד החתימה“.

און אין פריערדיקן סימן זאָגט דער אַלטער רבי³⁸ (פון חק יעקב³⁹) „ונוהגין

חמישי“ (און זאָגט נישט „מצוה מן המובחר למזוג כוס חמישי“ וכיו"ב):

דער לשון „מצוה מן המובחר“ (בדרך כלל) באַדייט אַז דאָס איז אַ הוספת שלימות אין קיום מצוה זו⁴⁰; נאָכמער: דאָס מיינט — נישט נאָר הוספת „מובחר“ אין קיום המצוה ע"י הגברא, נאָר מצוה מן המובחר, די מעלה „מן המובחר“ איז אין דער חפצא דהמצוה

[וע"ד לשון הרמב"ם³² בנוגע נרות חנוכה³³: מצותה שיהי' כל בית ובית מדליק נר אחד . . . והמהדר את המצוה כ' והמהדר יותר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד בלילה הראשון-ומוסיף והולך בכל-לילה ולילה נר אחד" — וואָס דער הידור דאַרטן איז אַן אויפטו אין מצות נר חנוכה גופא; אין דער חפצא דנרות חנוכה (כמבואר במ"א³⁴)]

און וויבאַלד אַז לשיטת הרמב"ם איז דער כוס חמישי נישט אינעם גדר פון מצות ד' כוסות, איז נישט שייך צו זאָגן אַז דער כוס ה' איז „מן המובחר“ אין מצות (ד' כוסות),

און דערפאַר זאָגט דער רמב"ם „ויש לו למזוג כוס חמישי“ — אַלס אַ באַ-

(31) ראה גם לקו"ש חט"ז ס"ע 187 ואילך — בנוגע לשון „מצוה מן המובחר“ שכשי"ע אדה"י א"ח סתקכ"ז סכ"ה.

(32) הל' חנוכה פ"ד ה"א.

(33) להעיר בהשייכות לעניננו — ד' כוסות — מ"ש במגיד משנה לרמב"ם שם הי"ב דמ"ש הרמב"ם „אפילו אין לו מה יאכל . . . שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק“ — „נראה שלמדו ממה שנבאר פ' ז' מהל' חור"מ (ה"ז) שאפילו עני שבישראל לא יפחתו מד' כוסות והטעם משום פרסומי ניסא. וכ"ש בנ"ח כו"י.

(34) ראה לקו"ש ח"כ ע' 209. ובהערה 14 שם, די"ל שהו' החילוק בין לשון „מהדרין“ ולשון „מצוה מן המובחר“ (וכלשון הרמב"ם שם).

(35) כן הובא בס' טעמי המנהגים (ח"א עניני פסח) ס' תקנא בשם הגר"א. וראה לקמן הערה 40.

(36) ס' תפא ס"א.

(37) שו"ע א"ח שם.

(38) ס' תפ ס"ה בסופו.

(39) שם סק"י.

ז. א ביאור (בדרך אפשר) בפנימיות הענינים, וואס

(א) כוס חמישי און כוסו של אליהו זיינען צוויי באזונדערע זאכן, בעניניהם ודיניהם כנ"ל; און נאכמער

(ב) מ'געפינט אין זיי ענינים הפכים — בכוס חמישי פסק'נט דער רמב"ם: ויש לו למזוג כוס חמישי, אבער לפועל איז מען זיך ניט נוהג אזוי, אין שו"ע איז דער פסק הלכה⁴¹ אז ס'איז נאָר אַ היתר לאיסטנים אָדער א „תאב . . . לשותות“⁴²; בנוגע כוס של אליהו איז היפך הדבר: דער כוס ווערט ניט דערמאנט אין גמרא און ראשונים, נאָר בלויז אין אחרונים און דווקא דער כוס איז געוואָרן אַ מנהג בכל תפוצות ישראל.

וי"ל די הסברה בזה: מען געפינט א צד השווה אין די צוויי כוסות וואס (לפי הנ"ל) מען טרינקט זיי ניט, מ'איז זיי נאָר מוזג. וואס דערפון איז פאַרשטאַנדיק אז ביידע זיינען פאַרבונדן מיט אַזאַ עבודה ומדריגה וועלכע איז העכער פון עבודת האדם במעשה בפועל (בשתי").

און דאָס איז דער פירוש (פנימי) אין דעם וואָס דער רמב"ם איז מסיים „וכוס זה אינו חובה כמו ארבעה כוסות“ — דאָס איז פאַרבונדן מיט דער מדריגה וועלכע איז העכער פון חובה (וכידוע הביאור⁴³ בענין תפלת ערבית רשות)⁴⁴.

במדינות אלו למזוג כוס א' יותר מה- מסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא".

פון דעם איז מובן אז דאָס זיינען צוויי באזונדערע זאכן לגמרי — ועד כדי כך

(א) אז זיי שטייען, זיינען פאַנאָדער- געטיילט, אין צוויי באזונדערע סימנים:

(ב) זיי ווערן אָנגערופן מיט אַנדערע שמות „כוס של אליהו“ און „כוס חמישי“

און זיי האָבן אין זיך פרטים ודינים שונים זמ"ז: „לשתות כוס חמישי“ האָט מען מתיר געווען למי שצריך כו' און דעמאלט דאָרף ער זאָגן עליו הלל הגדול כו' משא"כ כוס של אליהו⁴⁵ „נוהגין במדינות אלו“ (ניט נאָר אז יש להחיר).

(ג) חילוק הכי גדול — מ'איז מוזג נאָר „כוס אחד יותר מהמסובין“ ושייך לסדר כל המסובים, ניט קיין כוס לכל אחד, משא"כ דער כוס חמישי, וואָס מ'האָט מתיר געווען צו יעדן איינעם (וועלכער דאָרף דערצו אָנקומען).

ומזה מובן אויך בנוגע להרמב"ם ושיטתו אין כוס חמישי (וואָס האָלט, כנ"ל, אז ס'איז ניט סתם אַ היתר אָדער רשות, נאָר ויש לו — חיוב), אז דאָס איז ניט אַ חיוב פון איין כוס פאַר אַלע מסובין, נאָר אַ כוס פאַר כל אחד וואָס איז מקיים מצות ד' כוסות, וכדיוק לשונו „יש לו למזוג“, אפילו ניט „יש למזוג (סתם) כוס חמישי“⁴⁶.

(40) בהגדה של פסח למהר"ל שם (בדברי נגידים): ולפיכך נראה לי שכוס ה' די שישתה אותו רק ראש הבית בלבדו . . . ובזה יובן הטעם שנוהגים לעשות כוס ה' מן הכוס שהכינו מקודם לכבודו של אליהו הנביא כו'. אבל איין כפי דעת הרמב"ם כאם נפרשה שאינו שותה הכוס, כנ"ל סו"ג, ושהוא מוזג לכ"א בפ"ע מהשותים ד' כוסות, כפשוטו לשונו, ולא כפי ההלכה שנפסקה בשו"ע אדה"ז דהוי ב' ענינים, כא בפ"ע.

(41) והבי" שכולחנו לא הביאו בכלל.

(42) ולהעיר שגם הרמב"ם עצמו לא נהג בזה בפועל כעדותו של בנו הראי"ה הרמב"ם, כנ"ל הערה 8. וראה לקמן הערה 48.

(43) ראה לקוית סוכות פ, סע"ג. שה"ש כד, ב. ביאורו לאדמו"ר האמצעי (ג, סע"ד ואילך) ולהצ"צ (ח"א ע' פח ואילך).

(44) ראה אוה"ת וארא (כרך ז) ס"ע ביתקפת. אוה"ת לך (כרך ד) תרדע, סע"א. וראה גם הגש"פ למהר"ל כאן (דברי נגידים בסופו).

משא"כ בדורותינו אלה, דעקבתא דמשיחא, וואס די עבודה איז נישט אויף אזויפיל בשלימות אז זי זאל זיין א כלי ראוי (אתר שלים) צו דער העכערער מדריגה, דערפאר איז כוס חמישי נישט נוהג בדורותינו.

אבער כוסו של אליהו איז פארבונדן מיט דער אמונה פון אידן בביאתו [ווי פארשטאנדיק פון המשך דברי אדה"ז, אז די הנהגה בנוגע לכוסו של אליהו זאגט דער אלטער רבי בהמשך צו התחלת הסעיה⁴⁹], ובקצת מקומות נוהגין שלא לנעול החדרים שישנים שם בליל פסח כי הוא ליל שמורים לכל בני ישראל לדורותם להוציאם מגלות הזה ואם יבא אליהו ימצא פתח פתוח ונצא לקראתו במהרה ואנו מאמינים בזה ויש באמונה זו שכר גדול. . ונוהגין במדינות אלו כו". וואס דערפון איז מובן ופשוט אז דאס איז קשור ושייך צו דער אמונה אין דער גאולה העתידה].

וואס די אמונה איז דא בא יעדן אידן, וועלכע זיינען אלע מאמינים בני מאמנים — נישט קוקנדיק אין וועלכן אופן זיין עבודה איז בכחותיו הגלויים, איז ביי אים דא שטענדיק (בגלוי — ועכ"פ בפנימיות נפשו⁵⁰) די אמונה בביאת המשיח (נישט נאר „מאמין בו", נאר מחכה לביאתו⁵¹) — וועלכע זיינען א ציווי השם בתושב"כ ובתושב"פ⁵²; ואדרבה⁵³, וואס שפעטער מ'געפינט זיך אין עקבתא דמשיחא, נעענטער צו דער גאולה, אלץ מער און שטארקער איז דאס מאיר בא אידן.

און אזוי איז אויך בנוגע לכוסו של אליהו, וועלכער איז פארבונדן מיט דעם ענין הגאולה, וואס איז העכער פאר עבודת האדם.

ח. אעפ"כ איז דא א חילוק ביניהם: כוס חמישי איז מדגיש אז דאס איז אן ענין וואס קומט בהמשך (חמישי) לעבודת האדם, משא"כ כוסו של אליהו איז א באזונדער זאך, ער קומט נישט אלס חמישי והמשך צו די ד' כוסות — די עבודה שלפנאי.

וי"ל הביאור בזה:

די המשכה שע"י כוס חמישי קומט דוקא (דורכדעם און) נאכדעם ווי ס'איז דא די שלימות עבודת האדם 199', ע"ד המבואר וועגן דער אתעדל"ע הג' וואס ווערט נמשך דוקא נאך דעם ווי דער אדם גרייט צו אן „אתר שלים"⁴⁵.

און דעריבער ווערט דער כוס חמישי דערמאנט אין גמרא און זמן הגאונים והרמב"ם, און איז יענע זמנים האבן זיך אנדערע נוהג געווען יעדערער פאר זיך (ועבודתו) למזוג כוס חמישי — ווייל⁴⁶ זייער עבודה — דהראשונים כמלאכים כו' ואכשור דרי — בתמי"ז — בליל הסדר ובשתיית ד' כוסות איז געווען אין א העכערן אופן, ובשלימות, ובמילא איז זייער עבודה געווען א כלי אויף אויפ-נעמען די המשכה פון דער מדריגה (החמישית) וועלכע איז פארבונדן מיט כוס חמישי⁴⁸.

(45) ראה לקו"ט שה"ש שם, א אילך.

(46) ראה ע"ד בקונטרס ענינה של תורת החסידות בשוה"ג להערה 78.

(47) יבמות לט, ב ובפרש"י שם.

(48) ומה שהרמב"ם לפועל לא נהג כן — י"ל שהוא בכדי להעלות גם אלו שלא היו יכולים להגיע למדריגה זו דאמירה על כוס ה', ולכן „הי' מכוין לנכול קריאת הלל הגדול על כוס של יין", אף שאי"ז מגוף ועצם האמירה על כוס ד'.

(49) ועד"ז בחק יעקב שם.

(50) ראה רמב"ם הל' גירושין ספ"ב.

(51) רמב"ם הל' מלכים רפ"א: פ"ב סה"ב.

(52) רמב"ם שם.

(53) ראה גם בהנסמן בהערה 46.

— ווייל די אמונה פון אידן בליל זה, לילה שנגלה עליהם ממה"מ הקב"ה בכבודו ובעצמו⁵⁴ און וועלכע קומט בגלוי ובגשמיות (כוס ויין) — דאס גופא ברענגט און איז מעורר אַז אליהו הנביא זאל זיך געפינען באַ יעדן סדר, אַלס — יותר מכל המסובין, אַבער ביחד עם זה שטייט זיין כוס צוזאמען, אויפן זעלבן שולחן מיט כוסות המסובין — אחד מן המסובין.

(משיחות ש"פ קרח תשד"מ,
ליל ב' דפסח תשכ"ט)

54) גוסס ההגדה פיסקא מצה זו ושם לפני
פיסקא ויוציאנו.

און דעריבער איז דוקא בדורות האחרונים נתגלה און נתפשט געוואָרן דער מנהג פון „למזוג כוס א' יותר מה־ מסובין וקורין אותו כוס של אליהו הנביא", כאַטש אַז אין די פריערדיקע דורות געפינט מען ניט וועגן דעם (בגלוי),

און דאָס איז א) „כוס אחד" (ב) ער איז יותר מכל (—מכללות) המסובין.

ועפ"ז יש לבאר דעם דיוק הלשון פון אַלטן רבי'ן „למזוג כוס א' יותר מה־ מסובין וקורין אותו כו'" — דערמיט איז דער אַלטער רבי מרמז, אַז אליהו הנביא קומט און ווערט איינער פון די מסובין בשולחן הסדר

שמיני *

כמ"ד כמימרי' דהאי פסוקא דמשמע כמימרי' דכולי' פסוקא מראשו עד סופו, פארענטפערט דער כס"מ, ושמא יש לומר שרבינו מפרש דמאן דאמר כמימרי' דהאי פסוקא אינו כל הפסוק אלא עד ויכרעו בלבד ואם כן הוה לי' מ"ד מויכרעו לסופי' מיקל ופסק כוותי'.

ווייטער שרייבט דער כס"מ, וביירו- שלמי' כו' עד כמה היא שיעור השתחוי' רבי סימון בשם רבי יהושע בן לוי עד כדי ויכרעו אפים ארצה [על הרצפה] וישתחוו רבי אבהו מוסיף עד והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו, ועפ"ז יש לפרש דמ"ד כמימרי' דהאי פסוקא היינו כדי ויכרעו אפים ארצה וישתחוו בלבד דהשתא הוי מאן דאמר מויכרעו לסופי' מיקל ומספיקא פסק כמאן דמיקל'.

ס'איז אבער צריך ביאור אין ביידע תירוצים פון כס"מ (ווי עס פרעגן מפר- שים):

דער ערשטער תירוץ אז "כמימרי' דהאי פסוקא" מיינט נאך התחלת הכתוב — מהיכא תיתי לומר כן? ס'איז לכאורה

א. אין הלכות ביאת המקדש, זאגט דער רמב"ם, אז ווען איינער איז נטמא געווארן במקדש איז דער דין אז "ימהר ויבהל ויצא בדרך קצרה, ואסור לו לשהות או להשתחוות או לצאת בדרך ארוכה"; און וועגן דעם שיעור פון שהי' און השתחואה פסק'נט דער רמב"ם, וכמה שיעור שהייתו כדי לקרות ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו וזהו שיעור השתחוי'.

זאגט דער כספ משנה, אז דער מקור פון דברי הרמב"ם איז אין מס' שבועות, וואו עס שטייט, "כמה שיעור שהי' פליגי בה ר' יצחק בר נחמני וחד דעימי' כו' חד אמר כמימרי' דהאי פסוקא וחד אמר כמויכרעו לסיפא וכל בני ישראל רואים ברדת האש וכבוד ה' על הבית ויכרעו אפים ארצה על הרצפה וישתחוו והודות לה' כי טוב כי לעולם חסדו".

און דאס וואס דער רמב"ם פסק'נט "להחמיר כמ"ד מויכרעו לסופי' ולא

(*) ט, ה. שם, כד. וראה הערה 3.

(1) פ"ג סוף הל' כא ואילך.

(2) שם הכ"ג.

(3) דה"כ ז, ג. ולהעיר מהפסוק עד"ז בפרשתנו (ט, כד): ותצא אש מלפני ה' ותאכל גו' וירא כל העם וירונו (ופרש"י בתרגומו — ואודונו, תיב"ע) ויפלו על פניהם (ב' הפרטים ד'ישתחוו והודות"). וראה תוי"כ (ויל"ש) עה"פ: וכן בימי שלמה כ' שנאמר וכל בני ישראל גו'.

(4) טז, ב.

(5) יומא פ"ג ה"ג.

(6) כ"ב בכס"מ מירושלמי, ולפנינו בירושלמי: ר' אבהו מוסיף עד והודות לה' כי טוב ר' מנא מוסיף עד כי לעולם חסדו. ועד"ז הוא בירושלמי ע"ז פ"ד ה"א.

(7) שירי קרבן לירושלמי יומא שם. וראה גם שירי קרבן לירושלמי שבועות פ"ב ה"ג ס"ה עד כמה.

(*) כ"ה בירושלמי, דלא ככתוב, והודות. וראה דק"ס שבועות שם.

(*) וידועה השקו"ט האם ראה רש"י התיב"ע (ומציין אליו).